

metinin yanı sıra İstanbul hükümetini temsilen katıldı. Toplantı salonuna, oldukça yaşlı ve hasta olması sebebiyle koluna girilerek getirilen Tevfik Paşa, kendisine söz hakkı verildiğinde, "Söz asıl millet vekillerine aittir, binaenaleyh Anadolu heyetine söz verilmesini teklif ve rica ederim" diyerek yerini Ankara temsilcilerine bıraktı. Millî Mücadele'nin son ve kesin zaferi ve düşmanın denize dökülmesi üzerine saltanat resmen ilga edilince (1 Kasım 1922), Tevfik Paşa aynı gün istifa ederek idareyi Ankara hükümetinin temsilcisi Refet Paşa'ya teslim etti.

Kısa aralıklarla dört defa sadrazam olan Tevfik Paşa, toplam olarak iki buçuk yıl kadar bu makamda kaldı. 8 Ekim 1936'da öldü. Yirmi bir gün süren ilk sadâretinin Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi hadisesine, ikinci sadâretinin düşman donanmasının İstanbul'u işgaline ve son sadâretinin devletin çöküşü ve saltanatın kaldırılmasına rastlaması, çeşitli çevrelerce kendisinin "bahtsızlığına" veya "uğursuzluğuna" yorulmuştur. Tevfik Paşa namuslu, memuriyet hayatında son derece dürüst, muamelede sabırlı, açık sözlü ve doğru bir kimse idi. Herkes tarafından sayılır ve kendisine güvenilirdi. En kritik anlarda sadârete getirilmiş olması bu meziyetleri dolayısıyladır. Hâtıratı, torunu A. Şefik Okday tarafından, hayatı hakkında geniş bir incelemeyle birlikte *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1986)

BİBLİYOGRAFYA :

Lütfi Simâvi, *Sultan Mehmed Reşad ve Halesinin Sarayında Gördüklerim*, İstanbul 1340; Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Ankara 1951, s. 27-32, 163-182; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, III, 1704-1712; IV, 1713-1762; Danişmend, *Kronoloji*, İstanbul 1971, V, 106; Arı İnan, "Son Sadrazam Tevfik Paşa ve Oğulları", *TT*, sy. 5 (1984), s. 55-60; sy. 6, s. 17-23; sy. 7, s. 50, 54.

KEMAL BEYDİLLİ

AHMED TEYMUR PAŞA

Ahmed b. İsmâil
b. Muhammed Kâşif et-Teymür
(1871-1930)

Mısırlı edip, araştırmacı ve tarihçi.

5 Kasım 1871'de Kahire'de doğdu. Asıl adı Ahmed Tevfik'tir. Üç aylıkken babasını kaybettiği için eğitimi, devrin ileri gelen şairlerinden ablası Âişe

İsmet Teymur üstlendi. Türkçe ve Farsça'yı Hasan Abdülvehhâb'dan öğrendi. Beş yıl devam ettiği Fransız okulunda Fransızca'nın yanı sıra Batı kültürünü yakından tanıma imkânını buldu. Dinî ve aklî ilimlerde Muhammed Mahmûd eş-Şinkitî, Hasan et-Tavîl, Rıdvân Muhammed el-Mahallâtî, Allâme Tâhir el-Cezâirî ve Muhammed Abduh gibi döneminin ünlü âlimlerinden faydalandı. Muhammed Abduh'un Aynişems'e gelmesi üzerine ona yakın olmak için aynı semte yerleşti.

Ahmed Teymur tahsil hayatının ilk dönemlerinden itibaren kitaba çok düşkün olduğundan birçok yazma ve basma eser topladı. Elde ettiği her eseri dikkatle okur ve gerekli gördüğü yerlere not düşerdi. Bu sebeple kütüphanesindeki pek çok kitabın başında "kara'nâhu" (okuduk) ibâresi bulunmaktadır. Bu notu taşıyan kitaplar onun tarihî edip fihristini hazırladığı eserlerdir. Ünlü kütüphanesini 1901'de kurmaya başladı. Bunun için Kahire'de özel bir kütüphane binası yaptırdı ve burayı modern bir şekilde tanzim etti. Vaktinin çoğunu burada geçirdiğinden kendisi için de iki oda ilâve ettirdi. Kütüphanesinden faydalanmak isteyenlere rahat çalışma imkânı vermek için gayret gösterdi. Bu kütüphanenin koleksiyonunu, bir yandan elinde kıymetli eserler bulunan kişilere büyük meblağlar ödeyip bunları satın alarak, diğer yandan İstanbul ve Avrupa'nın muhtelif kütüphanelerindeki yazmaların mikrofilmelerini temin ederek zenginleştirdi. Bir kısmı müellif hattı olmak üzere yarisından çoğu yazma eserlerden meydana gelen 20.000 ciltlik değerli bir koleksiyona sahip bulunan bu kütüphaneyi Mısır Millî Kütüphanesi'ne (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye) vakfetti. Kitaplar burada Muhammed Abdülcevad el-Asmaî tarafından mükemmel bir şekilde tanzim edildi. Kütüphanesindeki kitapların 2390'ı dil, 2675'i edebiyat, 4956'sı din, ahlâk ve şer'î ilimler, 3974'ü sözlük ve ansiklopedik sözlük, 4273'ü tarih, coğrafya ve sosyoloji, 1286'sı fihrist, koleksiyon ve resimler, 1708'i de değişik ilimlerle ilgilidir.

Hicrî VI-X. yüzyıllar arasında yaşayan meşhur âlimlerin hatları ile kaleme alınmış bazı vesikalar, ayrıca astronomi aletleri, Çin porselen çeşitleri, meşhurların kalem, hokka ve divitleri, nefis ciltler, Selâhaddin-i Eyyübî, Cemâled-dîn-i Efgânî, Kâsimî, Cezâirî, Hasan et-

Tavîl gibi önemli şahısların resimleri de Ahmed Teymur Paşa'nın muhafaza ettiği müze malzemesi değerindeki bir kültür hazinesidir. Ahmed Teymur, ilmin ve İslâm kültürünün hizmetinde kullanmak gayesiyle çok güzel fotoğraflar da çekmiştir. Bugün yıkılıp yok olmasından birçok tarihî eser onun kameradan çıkan fotoğraflarda yaşamaktadır.

Devrinin ilim ve fazilet erbabı sık sık onun evinde toplanır, ilmi ve edebî sohbetler yaparlardı. Mahmud Sâmî el-Barudî, İsmâil Sabri, Şeyh Ahmed ez-Zerkânî, Şeyh Hasan Mansur, Muhammed Abduh ve daha pek çok âlim bu meclislere devam etmişlerdir. Şeyh Tâhir el-Cezâirî ve Allâme Muhammed Kürd Ali ile bu meclislerde tanıştı. Muhammed Kürd Ali, Arap ülkelerinde Ahmed Teymur kadar ilmi seven ve bu yolda hizmet veren bir başka kişiyi tanımadığını söyler.

Ahmed Teymur Paşa resmî görev ve unvanlardan pek hoşlanmazdı. Nitekim, ne paşalık rütbesi ile taltif edilmesi ne de senato üyeliğine tayini onu sevindirdi. Ancak Kral I. Fuad'a olan sevgisinden dolayı bu tayin ve taltifi reddetmiştir. O daha çok Mısır Dil Akademisi (el-Mecmau'l-Misrî), Şam İlimler Akademisi (el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Arabî bi-Dimaşk) ve Mısır Millî Kütüphanesi gibi önemli ilmî kurumların üyesi olarak büyük hizmetler yaptı. İslâm âleminin meseleleriyle de yakından ilgilenen Ahmed Teymur Paşa, Doğu ve Batı kütüphanelerine hakkıyla vâkîf, İslâm'a son derece bağlı, ahlâkî faziletleri şahsında toplayan örnek bir insandı.

26 Nisan 1930'da vefat etti. Vefatından sonra her biri bir kaynak niteliği taşıyan eserlerini neşre hazırlamak için kurulan heyet halen çalışmalarına devam etmektedir.

Eserleri. Ahmed Teymur Paşa'nın din, dil, edebiyat, lugat, biyografi ve tarih gibi çeşitli sahalarla ilgili olan eserlerinin başlıcaları şunlardır : 1. *Taşhîhu aġ-lâti'l-Kâmûsi'l-muġîf* (Kahire 1343). *el-Kâmûsü'l-muġîf*'teki yanlışları düzeltmek maksadıyla kaleme alınmıştır. 2. *Taşhîhu aġ-lâti Lisâni'l-'Arab* (birinci kısım Kahire 1334, ikinci kısım 1343). 3. *Nazra Târîhiyye fi ġuşûli'l-mezâhibi'l-erba'a* (Kahire 1344). Dört mezhebin meydana gelişini tarihî açıdan ele almaktadır. 4. *ġabrû's-Süyûfi* (Kahire 1346). 5. *el-Yezîdiyye ve menşe'ü niġletihim* (Kahire 1347). 6. *Târîhu'l-'ale-*

mi'l-°Osmâni (Kahire 1347). 7. *Terâcimü a°yâni'l-°karni's-°şâlis° aşer ve evâ° ilü'l-°karni'r-râbi° aşer* (Kahire 1359). Murâdî'nin *Silkü'd-düerer*'ine zeyil olarak kaleme alınmıştır. 8. *el-Âşârü'n-nebeviyye* (Kahire 1971). Hz. Peygamber'in çeşitli İslâm ülkelerinde bulunan sancağı, hırkası, kadem-i şerifinin izi, kılıcı ve yüzüğü gibi mukaddes emanetlerden bahseden bir eserdir. 9. *el-Kinâyâtü'l-°âm-miyye* (Kahire 1970). Mısır halk dilinde bulunan *kinâyê**leri ihtiva etmektedir. 10. *el-Emsâlü'l-°âm-miyye* (Kahire 1970). Mısır halkı tarafından kullanılan atasözlerini içine alan bir eserdir. 11. *Mu°cemü Teymûr el-Kebîr fi'l-elfâzi'l-°âm-miyye*. Tamamı altı cilt olan bu eserin birinci cildi Hüseyin Nassâr tarafından 1971'de Kahire'de neşredilmiştir. Diğer ciltler de yayıma hazırlanmaktadır. 12. *Nevâdirü'l-mahtûâtü'l-°Arabiyye ve emâkinü vücûdihâ*. İlk defa 1919'da *Hilâl* mecmuasında tefrika halinde, daha sonra Selâhaddin Münecid tarafından Beyrut'ta 1968 ve 1980'de *el-Muhtâr mine'l-mahtûâtü'l-°Arabiyye fi'l-Âsitâne* adıyla neşredilmiştir. 13. *Tabakâtü'l-mühendisîn*. İslâm âlemindeki mühendislik faaliyetleri ve mühendisler konusunda önemli bir kaynak olan bu eserin büyük bir kısmı 1922-1923 yıllarında Kahire'de *Mecelletü'l-hendese*'de tefrika edilmiştir. Eser 1957'de bazı ilâvelerle *A°lâmü'l-mühendisîn fi'l-İslâm* adıyla Ahmed Abdüh eş-Şirbâsi tarafından Kahire'de yeniden yayımlanmıştır. 14. *er-Resâ° ilü'l-mütebâdele beyne'l-Kermilî ve Teymûr* (Bağdat 1974). Ahmed Teymur ile Anastas el-Kermilî'nin edebî ve ilmî konularda birbirlerine yazdıkları mektupları ihtiva etmektedir. 15. *el-Hub° inde'l-°Arab* (Kahire 1964). 16. *Miftâhu'l-Hizâne*. Bağdâdî'nin *Hizânetü'l-edeb* adlı eseri için hazırlanan önemli bir fihristtir. 17. *el-Elkâb ve'r-ruteb*. Hz. Ömer'den beri askerî erkâna, ilim ve kalem erbabına verilen lakap ve rütbelerden bahseden bir eserdir.

Ahmed Teymur Paşa ayrıca şu eserleri de kaleme almıştır: *A°lâmü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-°aşri'l-°hadîş*, *Muhammed Resûlüllâh*, *el-Tezkiretü't-Teymûriyye*, *el-*

Elfâzü'l-°âm-miyye, *Esrârü'l-°Arabiyye*, *Emsâlü'l-°Arab*, *el-Müntehabât fi's-°i°ni'l-°Arabî*, *Evhâmü şu°arâ°il-°Arab fi'l-me°ânî*, *Ḥabâyêz-zevâyâ ev el-Elfâzü'l-luğaviyyetü'l-mez-kûre fi't-târîḥ*, *Mu°cemü'l-fevâ°id*, *es-Semâ° ve'l-kuyâs*, *Ebyâtü'l-me°ânî ve't-ta°dât*; *el-Berḳuyât li'r-risâle ve'l-makâle*, *Târîḥu'l-üsreti't-Teymûriyye*, *Men ellefe fi't-târîḥ*, *Dâru İbn Loḳmân fi'l-Manşûre*, *Naḳdül-kısmi't-târîḥi min Dâ°i-reti Ma°âriifi Ferîd Vecdî*, *el-Ḥalekâtü'l-meḳkûde fi târiḥi Mısr*, *Zeylü târiḥi'l-Ceberti*, *Zeylü Ṭabakâti'l-eṭṭbbâ°*, *Ḍabṭü'l-a°lâm*, *el-İmâm° Alî b. Ebî Ṭâlib şî°ruhü ve ḥikemuhü ve emsâlühü*, *Ebü'l-°Alâ el-Ma°arrî ve°akîdetühü*, *el-Kürâtü'l-°Arabiyye'l-arziyye ve'l-felekiyye*, *Sâ°atün° Arabiyyetün fi zemeni'l-Müstaşiri'l-°Abbâsi*, *es-Süfünül-İslâmiyye ve esmâ°ühâ*, *el-Medâni° ve'l-mekâhil° inde'l-°Arab*, *el-Mûsiḳa ve'l-ḡinâ° inde'l-°Arab*, *el-Taşvîr° inde'l-°Arab*, *Lü°abül-°Arab*, *Şifâ° ü'r-rûḥ* (Mahmud Teymur tarafından A. Teymur'un eserlerinden yapılan seçmeler). Bunlardan başka çok makale ve araştırmaları yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Teymur Paşa. *Terâcimü a°yâni'l-°karni's-°şâlis° aşer ve'r-râbi° aşer*, Kahire 1359/1940, s. 157-163; a.m.f., *el-Emsâlü's-°a°biyye*, Kahire 1986, s. 1-7; Serkis, *Mu°cem*, I, 652-653; Kehhâle, *Mu°cemü'l-mü°ellifti*, I, 166-167; XIII, 357; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 524; Enver el-Cündî, *A°lâm ve aşâbü'l-aklâm*, Kahire 1968, s. 17-24; Muhammed Kürd Ali, *el-Mu°âşirân* (nşr. Muhammed el-Misri), Dimaşk 1401/1980, s. 37-47; a.m.f., "Ḥayâtü'l-°allâme Ahmed Teymûr Bâşâ", *MMİAdm.*, XI (1931), s. 129-147; Muhammed Receb el-Beyyûmî, *en-Nehḳatü'l-İslâmiyye fi siyeri a°lâmihe'l-mu°âşirîn*, Kahire 1405/1984, IV, 5-23; Zirikî, *el-A°lâm* (Fethullah), I, 100; Emîn Mursî Kandîl, "el-Ḥizânetü't-Teymûriyye", *Aḥbârü't-türâsi'l-İslâmî*, sy. 2, Kuveyt 1985, s. 22-23; a.m.f. - İsâ İskender el-Ma°lûf, "°Allâme Ahmed Teymûr Bâşâ el-Misri", *MMİAdm.*, VIII/6 (1928), s. 363-467; von Joseph Schacht, "Aḥmed Pascha Taimûr", *ZDMG*, 1930, s. 84.

▲ FUAT GÜNEL

AHMED b. TOLUN

(أحمد بن طولون)

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Tolun
(ö. 270/884)

Tolunoğulları
hânedanının kurucusu.

Buhara asıllı bir Türk olan Ahmed'in babası Tolun, Halife Me'mûn zamanında 816 yıllarına doğru Bağdat'a gelmiş ve kısa süre içinde halifenin sarayında

ve kumandanlar arasında itibarlı bir mevkiye sahip olmuştur. 835 yılı sonlarına doğru Bağdat'ta doğan Ahmed, ertesi yıl Sâmerâ'nın kurulması üzerine babasıyla birlikte oraya gitmiş ve çocukluk yıllarını bu şehirde geçirmiştir. Yirmine yaşlarında (854) babasını kaybetmesine rağmen Türk kumandanlarının yardımı ve destekleriyle hadis ve Hanefî fıkıhı üzerindeki tahsiline devam etti. Öte yandan, halifenin muhafız birlikleri arasında yer alabilmek için de askerî eğitimi sürdürdü.

Ahmed b. Tolun'un gençlik yılları Sâmerâ'da halifelerle Türk kumandanları arasındaki mücadele devresine rastlamaktadır. Türk asıllı Vezir Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân'ın takdirlerini kazanan Ahmed, merkezdeki entrikalardan uzak kalmak için onun yardımı ile, Bizans'a karşı yapılan gazâların merkezi olan Tarsus'a gitti. Aynı zamanda bir ilim merkezi olan Tarsus'ta hem ilmî çalışmalarını devam ettirdi, hem de askerî tecrübesini arttırdı. Tarsus'ta ne kadar kaldığı kesin olarak bilinmemektedir; muhtemelen 862 yılında Müstaîn-Billâh'in halifeliğinin ilk yılında tekrar Sâmerâ'ya dönmüştür.

Sâmerâ'da Halife Müstaîn'in güvenini kazanan Ahmed, sarayda sözü geçen nüfuzlu kişiler arasına girmekte gecikmedi. 866 yılında Müstaîn halifelikten azledilip Vâsır'a sürüldüğü zaman ona refakat etti ve Mu°tezz'in annesi Kabîha'nın Müstaîn'i yolda öldürme teklifini kabul etmedi. Halife Mu°tez-Billâh devlet idaresinde büyük bir nüfuz kurmuş olan Bayk Beg'i merkezden uzaklaştırmak düşüncesiyle Mısır valiliğine tayin etmişti. Ancak Bayk Beg Mısır'a gitmek istemiyordu; yerine vekili sıfatıyla üvey oğlu Ahmed b. Tolun'u göndermeye karar verdi. Ahmed, siyasî karışıklıkların hüküm sürdüğü Sâmerâ'dan uzaklaşmak istediği için onun bu teklifini kabul etti ve 15 Eylül 868'de Mısır'a gitti. Fustat merkez olmak üzere sadece çevresinin idaresinden sorumlu idi. İskenderiye ve çevresi ise kayınpederi Yârcûh'un elinde bulunuyordu.

Ahmed b. Tolun Mısır'a gittiği zaman iki kuvvetli rakiple karşılaştı. Bunlardan biri, 856 yılından beri Mısır maliyesinin başında bulunan ve doğrudan doğruya halifeye karşı sorumlu olan Ahmed b. Müdebbir, diğeri de berîd* teşkilâtının reisi Şukayr idi. Ahmed b. Müdebbir yeni valiyi büyük bir merasimle karşıladı ve ona hediye olarak 10.000 dinar ile köleler takdim etti, ancak Ahmed bun-

Ahmed
Teymur
Paşa
(el-A°lâm, I, 100)